

INTEGRATING SCIENCE, THOUGHT, AND TECHNOLOGY: TOWARD AN ARTIFICIAL INTELLIGENT ENVIRONMENT

17/11/2025

GAZETA XABARLARINING AI YORDAMIDA FAKT-CHEKINGI: SAMARADORLIK VA XAVFLAR

Shahodat Usmonova

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz tili amaliy aspektlar kafedrası dotsenti, (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada gazeta xabarlarida uchraydigan noaniqliklar, noto'g'ri talqinlar va manipulyativ ma'lumotlarni sun'iy intellekt yordamida tekshirish jarayonining afzalliklari va omillari tahlil qilinadi. AI asosidagi fakt-cheking vositalarining ommaviy axborot makoniga ta'siri, ularning samaradorlik darajasi, cheklovlari va axborot xavfsizligi uchun ahamiyati yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *fakt-cheking, sun'iy intellekt, media xavfsizligi, dezinformatsiya, axborot tahlili, manipulyativ bayonet, kontekst.*

Kirish. Global axborot oqimining tezlashuvi natijasida an'anaviy ommaviy axborot vositalarida, xususan, gazetalar sahifalarida xatolik, noto'g'ri talqin va manipulyativ axborotlar soni sezilarli ortmoqda. Bu jarayon o'quvchilar ishonchiga, ijtimoiy munosabatlarga va axborot madaniyatiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois fakt-cheking jarayonini avtomatlashtirish masalasi jurnalistika amaliyotining ajralmas qismiga aylanmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi fakt tekshirish tizimlari hozirda keng joriy etilayotgani bilan birga, ularning imkoniyatlari va ehtimoliy xavflari ham chuqur tahlilni talab qiladi. Maqolada sun'iy intellektning gazeta matnlarini tahlil qilishdagi roli, fakt-cheking samaradorligi va bu jarayonning axborot makoniga ta'siri masalalari ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

Gazeta xabarlarida fakt-cheking zarurati

Gazetalar axborot manbai sifatida uzoq yillar davomida jamiyat hayotida asosiy o'rin tutib keladi. Ammo raqamli makon kengaygani sayin gazeta materiallarining ham raqobatbardosh bo'lishi, tezkor va aniq ma'lumot berishi zarur bo'ldi. Mazkur ehtiyoj fakt-cheking jarayonini kuchaytirishni taqozo etmoqda. Oddiy inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni bartaraf etish uchun avtomatlashtirilgan, intellektual tizimlardan foydalanish tobora muhimlashmoqda.

AI yordamida fakt-chekingning samaradorligi

Sun'iy intellektning asosiy afzalligi - katta hajmdagi ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida solishtirish, tahlil qilish va natija chiqarish qobiliyatidir. AI modeli gazeta matnidagi faktlarni ilmiy maqolalar, rasmiy hisobotlar, ochiq ma'lumotlar bazalari va xalqaro manbalar bilan taqqoslab, xatoliklarni tezda aniqlashi mumkin. Bu holat jurnalistlar uchun ham, axborot iste'molchilari uchun ham qulaylik yaratadi. Shuningdek, AI algoritmlari til tahlili orqali matndagi manipulyativ iboralar, noto'g'ri sabab-oqibat bog'lanishlari va rad etilgan da'volarni

aniqlashda yuqori aniqlik ko'rsatadi. Natijada gazeta xabarlarining sifat darajasi oshadi, ommaviy axborot maydonida ishonch mustahkamlanadi.

Texnologiyaning cheklovlari va xavflari

Sun'iy intellektidan foydalanish bilan birga bir qancha xavf omillari ham paydo bo'lmoqda. Birinchidan, AI har doim ham kontekstni chuqur anglay olmaydi. Bu esa satirik materiallar, murakkab siyosiy bayonotlar yoki tarixiy manbalarni noto'g'ri talqin qilish ehtimolini oshiradi. Ikkinchidan, trening ma'lumotlarining yetarli bo'lmashligi yoki noto'g'ri tanlanishi natijani biryoqlama va xato chiqarishga olib kelishi mumkin. Uchinchidan, AI tizimlarining haddan tashqari avtomatlashtirilishi jurnalistning mustaqil tahliliy rolini susaytirib, media savodxonligini pasaytirishiga zamin yaratadi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt tizimlari noto'g'ri foydalanilganda senzura, siyosiy manipulyatsiya yoki axborot oqimini nazorat qilish kabi salbiy jarayonlarni kuchaytirishi mumkin.

Etik masalalar va mas'uliyat tamoyili

AI yordamidagi fakt-cheking jarayoni faqat texnik jihatdan emas, balki etik jihatdan ham to'g'ri yo'naltirilishi lozim. Tizimni ishlab chiquvchilar oshkoralik, xolislik va javobgarlik tamoyillariga rioya qilishi kerak. Gazeta tahririyatlari esa AI tomonidan berilgan xulosalarni yakuniy haqiqat sifatida emas, balki qo'shimcha tekshiruv mexanizmi sifatida qabul qilishi lozim. Shuningdek, o'quvchilarga sun'iy intellektning qanday ishlashi, u qanday mezonlarga tayangan holda baho berayotgani haqida tushuntirishlar berilishi ahamiyatlidir.

Gazeta xabarlarining ishonchliligi har qanday axborot tizimining barqarorligi uchun muhim omil sanaladi, chunki ommaviy axborot vositalari jamiyatga faktlar asosida xulosa chiqarish imkonini beradigan manba sifatida faoliyat yuritadi. Sun'iy intellekt yordamida fakt-cheking texnologiyalarining joriy etilishi jurnalistik jarayonlarni sezilarli darajada o'zgartirib, matnlar tahlilini avtomatlashtirish imkonini bermoqda. Bu jarayon gazeta materiallarida uchrashi mumkin bo'lgan teskari ma'lumot, eskirgan raqamlar, talqinlar yoki manipulyativ bayonotlarni aniqlashda yuqori samaradorlik ko'rsatadi. AI algoritmlari matnni sintaktik va semantik jihatdan chuqur tahlil qilib, mazmundagi mantiqiy uzilishlar, dalil-isbot mos kelmasligi, inkor qilingan faktlar yoki dezinformatsiya elementlarini aniqlashga qodir.

Bunday texnologiyalar nafaqat xabarlarining ishonch darajasini oshiradi, balki jurnalistlarga vaqtni tejash, murakkab axborot oqimida yo'l topish va ma'lumotlarni bir necha mustaqil manbalar bilan solishtirish imkonini ham beradi. Shu bilan birga, AI asosidagi fakt-cheking tizimlarining samaradorligi faqat texnik imkoniyatlar bilan belgilanmaydi. Tizimning o'qitilgan ma'lumotlar bazasi qanchalik boy va ishonchli bo'lsa, natija shunchalik aniq chiqadi. Aks holda, noto'g'ri yoki yetarli darajada diversifikatsiyalanmagan ma'lumotlar bazasi modelning xulosalarini biryoqlama shakllantirib, ba'zi siyosiy, ijtimoiy yoki iqtisodiy mavzularni noto'g'ri baholashga olib kelishi mumkin. Gazeta matnlari ko'pincha kontekst va mazmuniy teranlikni talab qiladi. AI esa ma'lum hollarda kinoya, satira, subyektiv ohang, tarixiy alluziyalar yoki

siyosiy nozikliklarni to'liq tushunmasligi mumkin. Natijada yangilik mazmuni teskari talqin qilinishi yoki fakt sifatida qabul qilinmagan fikrlar tasdiqlangandek ko'rinishi ehtimoli mavjud.

Bundan tashqari, AI vositalari jurnalistik mustaqillik masalalariga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tahlilning avtomatlashtirilishi jurnalistning o'z ustida ishlashi, tanqidiy fikrlashi va axborotga mustaqil yondashuvini susaytirib yuborish xavfini tug'diradi. Tizimning haddan tashqari ishonchli deb qabul qilinishi inson omilining zaiflashishiga olib keladi, bu esa professionallik darajasini kamaytirishi mumkin. Shu bois fakt-chekingning inson ishtirokisiz to'liq avtomatlashtirilishi maqsadga muvofiq emas. Eng optimal yechim sun'iy intellekt va jurnalist tajribasining uyg'unlashuvi bo'lib, bunda AI dastlabki tahlilni amalga oshiradi, jurnalist esa yakuniy xulosa chiqaradi.

Axborot xavfsizligi nuqtayi nazaridan ham AI vositalaridan foydalanish ehtiyotkorlikni talab qiladi. Bundan tashqari, fakt-cheking tizimlarining oshkoraligi, algoritmlar qanday mezonlar asosida qaror chiqarayotgani, qaysi manbalarga tayanayotgani haqida foydalanuvchilarni xabardor qilish ham muhim. Shuningdek, ayrim manbalarni ustuvor deb, boshqalarini esa ikkinchi darajali deb baholash algoritmik tarafkashlikni kuchaytiradi. Bu holat gazeta materiallarida faktlar muvozanatini buzishi, ijtimoiy fikrga ta'sir qilishi mumkin.

Shu bilan birga, AI vositalarining afzalliklari inkor qilib bo'lmaydi. Ular murakkab axborot oqimini filtrlab, bir-biriga zid bo'lgan fikrlarni taqqoslaydi, matndagi xatoliklarni real vaqt rejimida topadi, ilgari sezilmay qolgan manipulyativ uslublarni aniqlaydi. Natijada gazetalar sifati oshadi, o'quvchi bilan media o'rtasidagi ishonch mustahkamlanadi, jurnalistika jarayonlari yanada shaffof bo'ladi. AI yordamidagi fakt-chekingning keng qo'llanilishi axborot madaniyatini yuksaltiradi, jamoatchilik ongida tanqidiy fikrlashning kengayishiga, yolg'on xabarlar tarqalishining oldini olishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Aholining axborotga bo'lgan talabi ortib borayotgan bir paytda gazeta materiallarining aniq va ishonchli bo'lishi umumiy axborot ekotizimining sifatini belgilab beradi. Shuning uchun sun'iy intellekt texnologiyalarini to'g'ri yo'naltirilgan holda qo'llash, ularni muntazam yangilash, etik me'yorlarga amal qilish va inson nazoratini saqlash fakt-cheking jarayonining samaradorligini doimiy ravishda oshirib borish imkonini beradi. Shu tarzda AI jurnalistika jarayonini to'ldiruvchi, lekin uni to'liq almashtirmaydigan, axborot muhitining sifatini kafolatlaydigan muhim vosita sifatida shakllanadi. Gazeta xabarlarining AI yordamida fakt-chekingi ommaviy axborot makonida aniqlik va ishonchlilikni ta'minlashning samarali strategiyasiga aylanib bormoqda. Hozirgi axborot bozorida tezkorlik ustuvor tamoyilga aylangan bir vaqtda, tezlik ko'pincha aniqlik evaziga ta'minlanadi. Bu esa yangiliklar oqimida xatolarga, noto'g'ri bayonotlarga, manbasi aniqlashtirilmagan da'volarga va hatto atayin tarqatilgan noto'g'ri ma'lumotlarga imkon yaratadi. AI asosidagi fakt-cheking vositalari aynan shunday kamchiliklarni bartaraf etishda yordam berib, gazeta jurnalistikasining sifat ko'rsatkichlarini oshiradi. Tizimlar yuqori aniqlikda tilni qayta ishlash, mantiqiy zanjirlarni solishtirish, argumentlarni baholash va sanalar, raqamlar yoki iqtiboslarning to'g'riligini tekshirish kabi

funksiyalarni bajarishga qodir. Bu jarayon hatto murakkab tahliliy maqolalar, siyosiy sharhlar yoki iqtisodiy ko'rsatkichlarga oid materiallarda ham yuqori samaradorlik beradi.

Shu bilan birga, AI vositalari gazeta xabarlarini turli axborot manbalari bilan taqqoslab, o'xshashlik va zidliklarni aniqlash orqali o'quvchi uchun ahamiyatli bo'lgan faktlarning to'liq tasdig'ini ta'minlaydi. Mazkur texnologiya turli manbalardan to'plangan katta hajmdagi ma'lumotlarni tartiblashtirib, ulardan eng ishonchli va mos keladiganlarini tanlab beradi. Bu jarayon insoniyat uchun mos bo'lmagan darajada keng axborot massivlarini bir necha soniyada qayta ishlash imkonini yaratadi. Natijada jurnalist o'z e'tiborini murakkab tahlil, kontekstni tushuntirish, izoh va sharhlarga qaratishi, texnik tekshiruvlarning katta qismi esa AI zimmasida bo'lishi mumkin.

Biroq bunday qulayliklar bilan birga bir qator jiddiy xavf va cheklovlar ham mavjud. Masalan, AI tizimlari ba'zan xabar mazmunidagi emotsional ohang, madaniy kontekst, hazil yoki kinoyani to'g'ri anglay olmasligi mumkin. Bu esa xabarlarining turlicha talqin qilinishiga sabab bo'ladi. Ayrim hollarda AI modellarining algoritmik tarafkashlikka moyilligi ularning xulosalarini bir yoqlama chiqarish ehtimolini kuchaytiradi. Gazeta materiallari ko'plab ijtimoiy masalalarni qamrab olgani sababli, bunday tarafkashlik ijtimoiy munosabatlarga ham ta'sir qilishi mumkin. Shuningdek, sun'iy intellektning yetarlicha tushuntirilmasligi, uning qanday mezonlar asosida qaror qabul qilgani aniq bo'lmaganda, jurnalistlar va o'quvchilar o'rtasida ishonchsizlikni yuzaga keltiradi.

AI vositalarining integratsiyasi jarayonida yana bir muhim jihat shundaki, gazeta tahririyatlari texnologiyani mutlaqo cheklovsiz joriy etishdan oldin uning etik va tashkiliy oqibatlarini ham tahlil qilishi zarur. Agar fakt-cheking to'liq avtomatlashtirilsa, jurnalistning matn ustidan nazorat qilish roli zaiflashib, jurnalistika kasbining o'zi texnik jarayonga aylanib qolishi mumkin. Bu esa kasbiy mahorat, chuqur tahlil, kuzatish va savol berish kabi insoniy ko'nikmalarni susaytiradi. Shuning uchun texnologiyani qo'llash jarayonida inson ishtiroki, ayniqsa yakuniy qaror qabul qilish bosqichida, muhim hisoblanadi. AI faktlarni qidirib topadi, tahlil qiladi va takliflar beradi, biroq u faktning ijtimoiy ahamiyati, uni yoritishning nozik jihatlari yoki jurnalistik etikaga mosligi haqida mustaqil qaror qabul qila olmaydi.

Shuningdek, fakt-cheking tizimlarining yangilanish jarayoni ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Axborot doimo yangilanib boradi, shuning uchun sun'iy intellekt modellari doimiy ravishda qayta o'qitilishi, ma'lumotlar bazasi yangilanib turishi kerak. Aks holda tizim eskirgan ma'lumotlar asosida noto'g'ri xulosa chiqarishi mumkin. Gazeta jurnalistikasida siyosiy mavzular, iqtisodiy ko'rsatkichlar, bayonotlarning dinamik o'zgarishi tez-tez uchrab turadi. AI bunday o'zgarishlarga vaqtida moslashmasa, fakt-cheking natijalari aniq bo'lmay qoladi.

AI yordamida fakt-chekingning yana bir ijobiy tomoni shundaki, u tahririyatlarga o'z ichki standartlarini yanada mustahkamlash imkonini beradi. Tizim orqali tahririyatlar materiallarni maqola chop etilishidan avval bir necha bosqichli tekshiruvdan o'tkazishi, ma'lumotni aniqlash ehtimolini keskin kamaytirishi mumkin. Bu jarayon gazetaga nisbatan ishonchning yanada

ortishiga olib keladi. O'quvchilar ham avtomatlashtirilgan fakt-cheking mavjudligini bilgan holda, yangiliklarni ishonch bilan qabul qiladi, natijada gazeta reytingi va media makonidagi o'zni mustahkamlanadi.

Shu bilan birga, AI vositalarining haddan ortiq kuchayishi ba'zan nazorat mexanizmlarining kamayishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Agar tizim noto'g'ri konfiguratsiya qilinsa yoki kimdir uni manipulyatsiya qilsa, dezinformatsiya yanada oshib ketishi ehtimoli mavjud. Bu esa ommaviy axborot vositalariga nisbatan ishonchning pasayishiga olib keladi. Shuning uchun AI tizimlarining ishlash tamoyillari shaffof bo'lishi, foydalanuvchilar uchun tushuntirilgan va nazoratga ochiq bo'lishi kerak. AI nafaqat texnik vosita, balki axborot xavfsizligi strategiyasining muhim qismi hisoblanadi.

Umuman olganda, sun'iy intellekt yordamida gazeta xabarlarining fakt-chekingi mantiqiy aniqlik, ma'lumotlar ishonchliligi va axborot madaniyatining rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi. AI texnologiyalarining rivojlanishi bilan fakt-cheking jarayonlari yanada takomillashib boradi, lekin har qanday holatda ham inson tafakkuri, tahliliy fikri va tajribasi nihoyatda muhim bo'lib qoladi. Eng to'g'ri yondashuv AI texnologiyalari va jurnalistika amaliyotining uyg'unlashgan modelini yaratishdir. Bu model nafaqat gazeta xabarlarining haqqoniyligini ta'minlaydi, balki jamiyatda axborot ehtiyojini to'laqonli va sifatli tarzda qondirishga xizmat qiladi.

Xulosa

AI asosidagi fakt-cheking vositalari gazetalar sifatini oshirish, dezinformatsiyaning oldini olish va o'quvchilar ishonchini mustahkamlashda samarali mexanizm bo'la oladi. Biroq bu texnologiyaning foydali jihatlari bilan birga xavf omillari mavjudligi uni ehtiyotkorlik bilan qo'llashni talab qiladi. Inson omili bilan AI mexanizmlarining uyg'unlashuvi eng to'g'ri yechim bo'lib, u media muhitida aniq, xolis va sifatli axborot tarqatilishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, AI texnologiyalarining qo'llanishi faqat imkoniyatlardan iborat emas, balki mas'uliyatni ham talab etadi. Sun'iy intellektning kontekstni to'liq anglay olmasligi, ma'lumotlar bazasining sifati va algoritmik tarafkashlik kabi omillar noto'g'ri xulosalarga olib kelishi mumkin. Bu esa jurnalistikada inson omilining zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Faklarni tekshirish jarayonida AI texnik yordamchi vazifasini bajarishi, yakuniy qaror va baho berish esa jurnalist, tahririyat va mutaxassislar zimmasida qolishi lozim.

AI asosidagi fakt-cheking muharririyatlarga xatoliklar sonini kamaytirish, axborot oqimini tartibga solish, ichki standartlarni kuchaytirish va professional mas'uliyatni oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Lekin tizimning to'g'ri ishlashi uchun doimiy ravishda yangilanish, oshkoralik, etik me'yorlarga rioya qilish va mustaqil nazorat mexanizmlarining mavjud bo'lishi muhim hisoblanadi. Shuningdek, sun'iy intellektning rolini haddan tashqari kattalashtirish jurnalistik fikrlashning susayishiga, tahliliy ko'nikmalarning zaiflashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Yakuniy xulosa shundan iboratki, sun'iy intellekt yordamidagi fakt-checking gazeta jurnalistikasi uchun afzal strategiya, ammo u yagona hal qiluvchi vosita emas. Eng samarali yondashuv – AIning texnik imkoniyatlari bilan insonning tajribasi, mas'uliyati va tanqidiy fikrlash qobiliyatining uyg'unlashuvidir. Ana shundagina axborot makoni barqaror, barqaror demokratik jamiyat esa yetarli darajada xolis va ishonchli axborot bilan ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'xati:

1. Usmonova Sh.A. Problems of Revealing the Linguistic and Creative Identity of the Author's 'Self' in Newspaper Discourse.// O'zbekistonda xorijiy tillar. – 2025. – 11-jild, № 5. — B. 81- 99. <https://doi.org/10.36078/1762270256>.
2. Usmonova Sh. Kolmnist va sharhlovchilar materiallari tarjimasining mantiqiy izchilligi: pragmatik argumentatsiya va sotsialimi. Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi ilmiy-amaliy jurnal. 9/9 2025. 312-315. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=GyCOKf8AAAJ&citation_for_view=GyCOKf8AAAJ:roLk4NBRz8UC
3. Usmonova Sh. Gazeta matnida antistandartlik hodisasi. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari. 2025/1/1. 340-342. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=GyCOKf8AAAJ&citation_for_view=GyCOKf8AAAJ:YsMSGlbeyi4C
4. Usmonova, S. (2024). Matbuot matnida makaronizmlar. "Tarjimashunoslik: muammolar, yechimlar va istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman, 1(1), 746-749. Retrieved from <https://conference.uzswlu.uz/conf/article/view/351>